

ДЕМОКРАЦИЯ И ЛИДЕРИ В ЛАТИНСКА АМЕРИКА

Елеонора Пенчева¹

Първите години на XXI век показват, че е невъзможно да дефинираме категорично областите на политиката и икономиката, независимо от множеството интелектуални теории. Точките на взаимодействие между класическата политика и икономика стават все повече. На международната сцена борбата на интереси вече не е само и не толкова между основните играчи – държавите, а между много нови играчи и преди всичко транснационалните корпорации (ТНК). Глобалното богатство е сила, а срещу нея неразвитите държави имат много малко шансове да се съпротивляват. Старите отношения между “меча и плуга” се изместват от нови, често трудноразбираеми за не глобално мислещите хора. Това което е разбираемо и видимо за милионите обедняващи хора в развиващите се държави са негативите от глобалните принципи на преразпределение на глобалните капитали.

Специфичното развитие на държавите в Латинска Америка е много ценен опит за съвременното разбиране на света. Те не изживяват естествения ход на историята си - той е прекъснат от испанските нашественици. Наложеният чужд ред оказва своето травмиращо влияние върху местното население. Държавите не изживяват естествения развой на младите републики в началото на XIX век. Икономическият и финансов натиск на развитите страни създава специфична икономическа база за капиталистическите отношения. Преходът към демокрация през XX век носи отпечатъка на чужди интервенции, провокирани конфликти и войни, скрити и открити намеси във вътрешните работи. През 70-те години се смята, че националната промишлена буржоазия е “загубила жизнеспособността си” в условията на ТНК и не е в състояние да взема “фундаментални” решения. Борбата на чужди и национални интереси на местните пазари довежда до най-тежките диктатури на континента. Съществуващите десетилетия на репресивни режими унищожават за дълго възможностите да се реализират истински граждански свободи. Годишите на насилие деформират гражданските институции и намаляват до минимум възможностите на обществата да се развиват чрез саморегулиране и самоуправление. В такива условия се формират гражданските нагласи на

¹ Доц. д-р в Югозападния университет „Неофит Рилски”, Благоевград.

латиноамериканците, които трябва да направят прехода към демократично общество.

Днес самият спор “диктатура-демокрация” става излишен - отдавна няма нито чиста демокрация, нито чиста диктатура. Всяка политическа система, която се налага в едно общество отговаря на определен набор от човешки потребности, които системата трябва да може да задоволи и на човешки нагласи, които позволяват или не - даден режим. Съвременните каудильо в Латинска Америка вече трудно могат да се наложат с репресии. Времето на “тотон-макути”, “горили”, “леопарди” или “ескадрони на смъртта” отминава, защото новите поколения латиноамериканци имат ново самосъзнание, ново достойнство и ново самочувствие. И все по-малко могат да бъдат манипулирани. Уроците на историята започват да се учат много бързо. “Вечните диктатури” остават в учебниците по история.

Демокрацията не може да се изнася. Тя трябва да е естествена потребност за хората в една държава. Само тогава, когато демокрацията бъде отговорност на всеки гражданин, може да е стабилна. Глобализирането “на всяка цена” не се приема от държавите в Латинска Америка. И опитите да се съхранят основните функции на държавата не са “антиглобализъм”, а естествена необходимост да се извърви естествения ход на държавата, да се използват нейните функции за трансформация на обществото в гражданско и едва след това да настъпи естественият процес на глобализиране на глобално мислещите граждани.

Реалностите в субрегиона показват обаче как глобалните икономически реалности и финансови потребности на развитите държави, пресоват нестабилните икономики на развиващите се държави, налагат изисквания, претенции и правила, без народите да са готови да защитават ценности, които още не са станали техни. Приемането на ценностите на “представителната демокрация” и глобалния пазар, за хора извън североамериканските реалности, е по-трудно приемлива цел. Много латиноамерикански държави не са в състояние да защитят основните и минимални човешки права на своите граждани: образование, здравеопазване, право на труд, жилище. Липсата на съпричастност и солидарен общ интерес на по-голямата част от нацията, не позволява висока ефективност на политиката. С промяната на потребностите на индивидите се променят и целите, а когато политиката не отговаря на очакванията, се стига до маргинализация на населението и липса на подкрепа. Не може да се очаква народите на континента да прегърнат безусловно “глобалните ценности” на една абстрактна “глобална държава”, когато собствените им ценности се маргинализират. Какво показва опитът от близката история?

Неолиберализмът се налага в Централна и Латинска Америка като обещание за една жизненоважна среда, в която се развива истинската демокрация. Изпълнението на неолибералните програми обаче не стабилизира демокрациите в субрегиона, защото увеличава бедността, безработицата, хаоса, недоволството. Демокрацията предполага стабилна икономическа система за благото на всички поданици или поне на половината. Въпреки че 90-те години минават под знака на масовите приватизации, латиноамериканските икономисти констатирали огромните проблеми, последвали процеса. Първо, защото се увеличава безработицата и остават нерешените социални проблеми. Второ - дефицитът в държавния бюджет не намалява, защото при приватизацията, съгласувана с МВФ, се продават печелившите предприятия, а губещите остават да тежат на държавата. Анализирайки ситуацията, в-к "Тайм" отбелязва: "В преживяващите трудни моменти икономики, разпродажбата на държавни предприятия стана велика надежда на министрите на финансите от Сан Пауло до София". Провеждането на кардинални промени в икономиките на развиващите се държави без програми за защита в социалната сфера подкопава сериозно демократичните процеси.

В Чили "Чикагският експеримент" е като фойерверк от успехи на фона на днешните проблеми. Правителството експериментира нова стратегия - осигуряване на ръст, паралелно с достатъчна социална справедливост. Този своеобразен опит на чилийската диктатура за търсене на социална справедливост в неолиберализма, показва една различна еволюция в конструктивен дух, макар цената на чилийската шокова терапия да е толкова висока, колкото и в останалите държави. В края на тази авторитарна модернизация над 45 % от чилийците остават в крайна бедност и около две трети от населението продължава да живее под социалния минимум. Половината от националното богатство на Чили е в ръцете на 10 % от най-богатите й жители. Неолибералната теория на Фридман за свободния пазар довежда до възникване на олигархически модел във всеки сектор на икономиката. Абсурдната ситуация води до това, че цели отрасли, като горите и химическата промишленост, се поделят между две, три фирми. Глобализацията решава проблемите на богатите, а кой ще решава проблемите на бедните?!

Шоковата терапия на правителството на К. Менем е приложена съобразно препоръките на МВФ. Защото, както отбелязва заместник министърът на финансите на САЩ, Д. Малфорд, само "ако Аржентина се развие към открита икономика, проведе данъчна реформа и осъществи приватизация, тя ще е в числото на кандидатите за получаване на финансова помощ в рамките на "инициативата Брейди". Шоковата терапия в Аржентина има широка народна подкрепа в началото заради приетите закони, гарантиращи социалното осигуряване. През 1990 г., при

обществено допитване, над 70 % от аржентинците се изказват в подкрепа на този курс. В кампанията по преизбирането на президента най-силният аргумент звучи така: "Ако аржентинците искат да видят красив футбол, да изберат играта на Диего Марадона, ако избирателите искат да имат ефективно правителство, да гласуват за К. Менем"². Приложена за кратък срок шокотерапия се оказва ефективна, но безработицата в перспектива остава, а с това и ниският жизнен стандарт.

Срещу приватизационната политика на МВФ, увеличената безработица и липсата на социална защита, на 18 май 1989 г., конфедерацията на трудещите се във Венецуела обявява 12 часова всеобща стачка. В нея участват 98 % от организираните трудещи се. Престъпността в градовете и селата рязко скача. "Гладни" бунтове и манифестации заливат улиците на Каракас. В 16 града стачкуват недоволни и гладни венецуелци. В "умиротворяването" на населението са убити 246 души. Както отбелязва в-к "Трибуна популар": "това не става в Чили, Парагвай и Хаити, а тук във Венецуела, кичеца се със своята демокрация"³. Президентът К. Перес, в писмо до МВФ, обвинява фонда, че наложените "мерките" са задълбочили кризата на народа, който не е отговорен за грешките на правителствата си: "Все едно да се предписва лекарство на болен, игнорирайки особеностите на неговия организъм и възможностите му да се приспособи" заключава К. Перес⁴.

Въпреки неуспеха си, МВФ не променя условията на програмата си. Резултатите от неговата политика в Колумбия също водят до падане на жизненото равнище. Направени са допълнителни отстъпки на чуждите инвеститори, но преките инвестиции не се увеличават.

Според професор Силва Колменарес от Колумбийския университет, новата икономическа политика наложена от фонда е насочена към ограничаване на вътрешното търсене и към производства за износ, това е в интерес на транснационалните банки, а колумбийската икономика се задушава⁵. Реализацията на програмата довежда до падане на жизненото равнище на мнозинството колумбийци. Увеличаването на външния дълг създава нови проблеми пред правителството. По настояване на Световната банка Колумбия взема курс към "открита икономика" през 1990 г. Правителството на В. Барко обаче губи контрол над ситуацията и страната е въввлечена в поредната дълбока криза.

Еквадор се обръща към МВФ през 1992 г. Партията на Републиканското единство предлага стабилизационен план за страната. На президентския пост е

² Pagina, B. A. , 12. III. 1995.

³ Tribuna Popular, 10-16.III. 1989, p.20.

⁴ La Bohemia. 6-11. III. 1989, p.3.

⁵ Colmenares Silvia. *Deuda Externa. Crisis y Conflictacion.*, Bogota, 1988, p. 150

издигнат неоконсерваторът Дуран Балена (1991), а правителствената програма е одобрена от МВФ. Държавният апарат е съкратен със 73 хиляди души, но икономическата криза не е преодоляна⁶. Стачките и вълненията водят към желание за “твърда ръка”. Както отбелязва еквадорският учен С. Парга: “демокрацията не е с добра репутация при бедните народи”⁷. На практика незрялата демокрация сама довежда до авторитаризъм.

През 1986 г. правителството на Х. М. Сангинети в Уругвай разработва съвместно със служителите на фонда програма за преодоляване финансовите и икономически проблеми на страната по план “Бейкър”⁸. Провежданата “шокова терапия” увеличава социалната нестабилност. Срещу исканата от фонда приватизация на железопътната и шосейна мрежа се обявява самото правителство. При широко допитване и консултации с Националния център на трудещите се, синдикатите решително се противопоставят на бъдещата приватизационна програма, разглеждайки я като нарушаване суверенитета на страната. През октомври 1990 г. с тях е сключен социален пакт, който осигурява известна защита на огромната част от населението, но недоволството срещу политиката на МВФ расте. Правителството се решава на референдум, но уругвайците не одобряват приватизацията, особено в енергийния сектор и съобщенията. Неолибералната идея се оказва неприемлива дори в страна като Уругвай - с традиции в работническото законодателство⁹. Решението на народа става решение на правителството. Президентът признава поражението си и се отказва от програмата. Уругвай веднага е наречен от емисарите на МВФ “полусоциалистически”.

Монетарната политика е причина за още едно “изгубено” десетилетие на континента. Въпреки промените, Бразилия - с реформата на новата си парична единица “крузаду”, Аржентина - с “аустрал”, Перу - с “инти”, тя не става по-ефективна. Неолибералните проекти представляват успех само за някои местни финансови групировки и ТНК. Масата от латиноамериканците не се считат за благодетелствани. Затова и лидерите на континента с основание смятат, че неолибералните антиетатистки проекти не отговарят на интересите на техните

⁶ Sanches Parga J. *Ecuador en el engranaje neoliberal. Nueva sociedad*. San Jose, 1993., N 123, p. 13

⁷ Пак там, с. 17 .

⁸ Financial Times, London 10. X 1990 .

⁹ Даниел Ортега дълго олицетворява идеала на нацията в Никарагуа. През 1990 г. той провъзгласява нов обществен ред, който ”няма да бъде нито кубински, нито костарикански, а ще се придържа към скандинавския модел”. Обещанията остават на митингите. Социализмът в Никарагуа на практика се оказва поредния тоталитарен режим. Неуспехът на Сандинисткото правителство разрушава последната надежда за месанската роля на революционната идея. Разочарованието, чувството за тотална катастрофа, насилие и хаос, както и двадесетгодишната война, “контрите”, въоръжавани от САЩ, предопределят свалянето на Даниел Ортега. Истина е, че Никарагуа не е оставена сама да измени своя исторически преход, но и сандинистките ръководители не се справят с прехода към демокрация.

държави. Извеждането на стопанска дейност извън държавен контрол води до разпад на социалните ценности. Инфлационните процес могат да се овладяват по-ефективно с държавна намеса, но усилването на държавните функции се окачествява като социализъм или анти-демокрация.

Сянката на външния дълг прави невъзможно провеждането на дългосрочни икономически програми, които биха стабилизирали страните след време, защото всичко е подчинено на изплащането на задълженията в момента. Дори днес, когато идеологемите са отпаднали, си остава фактът, че дори приемането на всички условия на МВФ не решава проблемите с дълга. Освен това ограничава избора на страните-длъжници. Преориентацията им към преки инвестиции от ТНК само задълбочава разцеплението на икономическите групировки. Онези от тях, чиито интереси съвпадат с транснационалните интереси не се интересуват от националната политика, за да я подкрепят.

Политическото значение на външната задължнялост е в това, че дългът се превръща в постоянно действащ фактор за задълбочаване на зависимостта. Мексико, например, изплаща 34 млн. долара във вид на проценти по дълга, който междувременно, в средата на 90-те години, е нараснал с 11,6 млн. долара. Плащанията по плана "Брейди" предвиждат опрощаването на част от дълга и покриването на друга негова част с облигации, изкупвани от САЩ. Този подход е приложен в Коста Рика през 1990 г. и после във Венецуела, Уругвай, Боливия и Еквадор. В средата на 90 -те години се разбира, че ефектът от подобни операции е незначителен. Тогава САЩ се принуждават да опростят част от външния дълг на Хондурас, Никарагуа, Ямайка и Гвиана от 20 до 25 %¹⁰.

Негативните последици от фондовата политика в социалната област отнемат вярата на хората в икономическата политика на правителството и във възможностите да живеят по-добре. В Мексико хората сами предприемат начини да се спасяват от бедността. Около 4 милиона мексикански семейства съществуват благодарение на доходите, които получават от чужбина. Работещите в САЩ изпращат годишно около 4 билиона долара на своите семейства. Мексикански изследователи отбелязват, че безразличието на народа към събитията в страната намалява възможностите за реформи, защото няма кой да поддържа тяхното провеждане¹¹.

Болезнените трансформации в обществата на латиноамериканските държави показват, че постоянните задължения по дълга не създават условия за развитие и укрепване на демократичния процес и предизвикват огромното народно

¹⁰ Доклад на Римския клуб. Латинска Америка - противоречия и надежди, С.,1995, с.22.

недоволство. Резултатите от едно допитване за приватизацията в Мексико, от Института за социално обезпечаване, показват, че болшинството мексиканци не искат да се откажат от системата за социално осигуряване. Тя обаче не може да се поддържа при тотална денационализация и отслабени държавни фондове¹². Социологът Е. Жагуарибе характеризира ситуацията в Мексико, в началото на 90-те години, като своеобразен “дуализъм” от мизерия и богатства¹³. Всяка поредна кризата показва наличието на един процес към обезличаване на националните ценности.

Демократизацията на всяко общество означава и доверие между власт и граждани, прозрачност и отговорност. Изграждането на латиноамериканската демокрация е белязано от нестабилност, несигурност и корупция, което означава, че без да се промени основата ѝ, тя няма шанс за развитие и усъвършенстване. Глобалният пазар не е само икономически, но и политически въпрос. Демократията е характеристика преди всичко на държавата, а тя трябва да решава както стратегически цели, така и проблемите на деня, да бъде гъвкава и приспособима към бързо сменящите се политически субекти.

Недостатъчна отговорност в управлението и злоупотребите с властта подкопават демократичността на режимите. Преходът към гражданско общество преминава през неукрепналите структури на новото, обявено за демократично, но не станало такова общество. Процесите на нестабилност и неопределеност раждат феномена обезценяване на политическите лидери и в същото време показват, че ролята на субективния фактор в управлението нараства.

В античността лидерството е синоним на добродетел. Днес също добродетелите определят степента на одобрение от поданиците. Отдалечаването на лидерите от народа обаче, както и неработещата правна система, са причина политиците често да не се съобразяват с мнението на масите.

В държавата все още се пресичат много външнополитически и вътрешнополитически интереси. Гаранцията за надеждното свързване на националните с регионалните интереси на латиноамериканските държави са лидерите. Грешките в политиката на МВФ не освобождават правителствата от отговорност за непрекъснатите кризи. Неуспехите разкриват и неумението да се ръководи компетентно държавата.

Историческият опит през 80-те и началото на 90-те показва, че неразвити социални отношения никъде в света не могат да служат за основа на демокрация и

¹¹ Foreign Affairs, juli-august, 1996, p. 95-96.

¹² La Jornada. 2.IX.1993 ,p.13.

¹³ Jaguaribe H. et. all., *Brasil. reforma on coas*. Rio de Janeiro, 1990, p.17

политическа стабилност. Зрелостта на един народ обаче се постига само по пътя на собствения му опит. Корупцията е най-очевидният показател за незрялостта на социалните отношения и неефективното управление и на лявата, и на дясната власт.

Носталгията по 70-те години кара избирателите да си припомнят годините на благополучие във Венецуела. Преизбирането на К. А. Перес за президент през 1989 г. не връща финансовия бум от миналото. Страната, най-големият износител на нефт на континента, не може да развие нужната инфраструктурата и се оказва в криза¹⁴. В ролята на спасители идват военни с прогресивни убеждения: "Не искаме да установяваме военна диктатура, но се стремим да създадем военно-гражданско правителство на националното възраждане"¹⁵. Срещу президента К. А. Перес се изправя и бившият партизански лидер от 60-те години, Дъглас Браво, ръководител на екологичното движение "Трети път", който смята, че "правителството губи легитимността си, а режимът е тираничен"¹⁶. Дали от безсилие да се справи, но президентът решава повече да се облагодетелства от поста си. В края на 1992 г. К. А. Перес е обвинен в неправомерно изразходвани средства, кражби от хазната и превишени пълномощия. Подава оставка (май 1993) с думите: "Бих предпочел друга смърт"¹⁷. Перес престоява в затворническата килия 69 дни. Процесът е наречен "процес на века", защото е осъден не само президент, но и бивш вицепрезидент на Социалистическия Интернационал.

Разочарованието на венецуелците и недоверието в държавните институции нараства, когато през октомври 1995 г. Върховният съд в Каракас издава ордер за задържането на вицепрезидента Алберто Дахик, секретарите му Хуан Марио Креспо и Гладис Мерчан и бившият министър на външните работи Диего Паредес¹⁸. Постоянно се съобщава за големи злоупотреби на висши чиновници с държавни средства или връзки с мафията. През 1994 г. Цялото ръководство на венецуелската банка "Латина", втората по значение в страната е обвинено в огромни злоупотреби.

На 12 ноември 1993 г., Алан Гарсия, президент на Перу, е подведен под съдебна отговорност за извършване на престъпление, базиращо се на незаконно обогатяване безотговорно поведение при водене на преговори с международни

¹⁴ El Universal. Caracas, 23. XI.1992 .

¹⁵ Цит. по Латинская Америка, 1993 г. N 6, с. 28

¹⁶ Пак там , с.29

¹⁷ El Universal, 17.V. 1993

¹⁸ La Bohemia, 6-11. XI.1995, 5-6.

финансови организации, в подкупи и присвояване на огромни суми, преведени на секретна сметка в Бърклайн банк на Каймановите острови¹⁹.

Фамилията на мексиканския президент Карлос Салинас също свързва името си със съда. Братът на президента Раул Салинас е обвинен в убийството на своя шурей, Франсиско Руис Массеу, генерален секретар на Институционално-революционната партия /ПРИ/. Към Раул Салинас са отправени и обвинения в незаконно обогатяване, притежание на фирми-призраци, регистрирани на Каймановите острови и доказани банкови сметки в чужбина на стойност 120 милиона долара²⁰. Самият президент Карлос Салинас е обвинен в съпричастие към убийството на Луис Доналдо Колосо - кандидат за президент от ПРИ. През февруари 1995 г., без да прави каквито и да било изявления, президентът тайно избягва от Мексико²¹.

В Колумбия президентът Ернесто Сампиер е обвинен във връзки с най-големия наркокартел "Кали" още на втория ден от избирането му за държавен глава.

Опит да се отговори на нарастващата корупция е конференцията на латиноамериканските лидери през март 1995 г. в Каракас. Тя определя нравствените категории за задължителни в политиката²². Тридесет и четири страни-участнички подписват Международната конвенция за борба с корупцията. В този документ за първи път корупцията е определена като престъпление против държавата. Решено е под съдебна отговорност да се подвеждат не само извършителите, но и всички съдействали на това деяние. Предвидено е онези държави, в чието законодателство няма наказателен закон за корупцията да се ръководят от приетата конвенция. Взemanето на подобни решения е продиктувано от осъзнаването, че управлението на обществата е изключително неефективно щом в повечето случаи излиза извън контрол. Никаква конвенция обаче не може да спре корупцията, ако лидерите не притежават етични принципи за поведение, ако честността не е тяхно убеждение.

След всички успехи в управлението, Алберто Фухимори също не устоява на изкушението на парите²³. През 1995 г. той побеждава в президентските избори със завидните 64,42 % срещу достойната кандидатурата на Хавиер Перес де Куеляр, бивш генерален секретар на ООН. Водещи списания в Латинска Америка и Перу

¹⁹ La Voz, 13 . XI. 1993.

²⁰ Reforma, 12- V. 1993.

²¹ Reforma, 28.9.1994, 1. 5. 1994, 3.5.1994.

²² Пред почти два века, Симон Боливар – Освободителят се опитва да създаде силна и морално отговорна власт, като създава Министерство на морала и поставя нравствеността като основа във формулата за успешна власт.

²³ Comercio exterior, 1995, N 1 , p. 49.

избират Алберто Фухимори за “Човек на годината ” през 1995 г. ²⁴. Няколко месеца след третото му избиране за президент, той е обвинен в корупция и напуска страната. През 2007 г. парламентът на Перу единодушно го обвинява в престъпления срещу човечеството: убийства, покушения и отвлечения, извършени срещу бойци от партизанско движение, ръководено от въоръжената организация “Сендеро Луминосо”²⁵. Има мнения, че обвиненията са пресилени; нужна е поредната жертва, за да се оправдаят неработещите неолиберални програми. Липсват обаче доказателства за невинност.

Началото на XXI век “залива” континента с “лява вълна” от президенти. Това, което наричаме “олевяване” обаче, може да се разглежда не толкова като завръщане към класическия социализъм, колкото отказ от неолиберализма, идентифициран от Уго Чавес, Фидел Кастро, Ево Моралес като “империализъм”. Зад пресилената идеологизация стоят реалните, може би не най-правилните, но опити да се защити правото на достойно, човешко съществуване. И причината за това е, че налагания модел на неолиберализма не го постига. Идеята за по-хармонично бъдеще, за щастие и благоденствие винаги ще е на дневен ред пред човечеството. Методите за постигането на тези идеи, добри или лоши, са собствен исторически опит. И докато няма истински “трети” модел, всяко “анти” на бедните ще бъде просто отказ от познатото “зло”. Всяко ново поколение, по свой начин, търси свои варианти за по-добър живот. Властта в Латинска Америка се персонифицира и лидерите се опитват да си изградят образ, който да съответства на потребностите на развитието. Това е въпрос на естествено развитие, на цивилизационно израстване и докато не стане, демокрацията ще остава само на думи.

През 90-те години на XX век в Латинска Америка идват на власт ръководители от нов тип: по-образовани и компетентни, с докторски степени и собствени научни трудове върху проблемите на континента. Те изискват за своите държави по-вече и по-смело, настойчиво отстояват правото на собствените си народи за достоен живот. Това ги поставя в сложни отношения с другите играчи на международната сцена. Кризите, следващи неолибералните програми са причина, много лидери и специалисти да се опитват да коригират неприемливите за тях изисквания, да оспорват методите на МВФ.

Затова е толкова трудно да се определи политиката на Уго Чавес във Венецуела – път към демокрация или път към авторитаризъм. От една страна, фактът че президентът е военен не означава автоматично милитаризация на режима, макар закупуването на оръжие да е достатъчно притеснително. От друга -

²⁴ Cuadernos politicos. Mexico, 1993, N 146 p. 4.

свидетели сме на една нова социална функция на армията от самото начало на управлението, което показва различно политическо мислене.

Критиците на Чавес, като перуанският писател М. Варгас Льоса, са убедени, че президентът се прикрива зад името на Симон Боливар, за да "осъществи своите коварни планове да установи "популистка автокрация"²⁶. Знаем каква икона е Освободителят не само за венецуелците и затова много наблюдатели смятат, че Чавес налага своя култ чрез С. Боливар. Безспорно ярки личности като Уго Чавес налагат своя отпечатък върху режима. Народите винаги са имали склонност да идеализират харизматичните си лидери, особено ако им възлагат големи надежди. В една развиваща се държава култът е още по-лесен. Някои наблюдатели на режима смятат, че "демократизацията на властта" означава "ликвидация на властта"²⁷. В същото време У. Чавес все още има голяма подкрепа.

Защитниците му, като латиноамериканския социолог и политолог В. Фигероа, критикуват демократичните режими на континента заради невъзможността да решават социалните проблеми и да повишават жизненото равнище на народа. У. Чавес се осмелява да бъде избран с референдум и не загубва поста си, както очаква опозицията. През август 2004 г. именно народната подкрепа го връща отново на поста му, при това с 58.25 % от гласовете на 94.47 % от избирателите. Програмата му "Боливар 2000" има реални успехи, въпреки обвиненията на опозицията, че "безскрупулно харчи парите от нефта"²⁸. Според В. Фигероа, венецуелският опит представлява "отправна точка в борбата срещу неолиберализма и може да сложи начало на нова демокрация".²⁹ Това което наблюдаваме последните години във Венецуела е опит да се покаже грижа за обикновените хора, за безработните и неграмотните. Много политически лидери преди това не правят нищо в това направление. Имало е президенти, приемливи за Белия дом, удобни за транснационалните интереси, които обаче са пренебрегвали основните човешки права в страните си. Хората, когато са бедни, придобиват определени модели на мислене, които се формират около първичната нужда за оцеляване. Фактът, че огромна част от населението на целия континент живее в мизерия, принуждава всяко правителство, ако не от хуманни цели, то поне за да остане на власт, да не пренебрегва човешките измерения на бедността.

²⁵ <http://www.segabg.com/online/article>

²⁶ O Estado de Sao Paulo, 12.VIII.1999.

²⁷ N. Ceresole Caudillo, ejercito, pueblo. Цит. по: Bulletin of Latin American Research. Journal of the Society for Latin American Studies. Oxford, vol 21, N 2, april 2002, p. 267.

²⁸ El Universal 13 VI 2004 .

²⁹ Латинская Америка, №8 , 2005.

Социалните измерения на икономическите реформи във всяко общество са съзнателен и субективен избор. Резултатите от социалната политика в някои азиатски страни доказват това. Според Махатхир Мохамед, министър председател на Малайзия през 90-те години и “главен стратег” на Азия, (обявен от сп. “Тайм”), социалната стабилност на държавата е грижа на правителството и затова “по-равномерното разпределение на доходите е основен приоритет”. Убедението, че “всички членове на обществото трябва да вървят заедно” формира икономическите интереси: “първата цел на икономическата ни политика бе да изкореним бедността сред всички раси” и да създадем индустрия, осигуряваща заетост на много хора”³⁰. В азиатските “тигри” транснационалните интереси обаче минават през държавната политика.

В Латинска Америка, чрез неолибералните програми, националните ресурси стават приоритет на глобалните интереси, а бедността и ниският жизнен стандарт - задача на местните правителства. В тези условия е разбираемо, че много лидери правят опити да съхранят минимум национална идентичност и държавност като последна възможност за решаване на вътрешните проблеми: безработица, бедност, нисък жизнен стандарт.

Демократичните процеси на континента преминават през още един феномен - разпадането на старите партии мастодонти. Класическата демокрация в развитите държави е свързана с класическата политика, като изразител на един общ национален интерес. ТНК обаче променят не само икономиката, но и политиката.

В Перу, А. Фухимори побеждава партията АПРА, основана от Айя де ла Торре, през 1923 г., с движението “Промяна 90”³¹. Съвременните партии трудно отговарят на все по-многобройните интереси на своята разнообразна членска маса и все по-трудно я мотивират в името на някаква илюзорна обща цел. Остарялата пропаганда на традиционни идеологически принципи вече не ангажира хората. Хиляди перуанци напускат партиите през 80-те години и се деполитизират. Самият А. Фухимори, след изборите в Перу, е убеден, че “демокрацията, основана на партийните структури е приключила”³².

С нова идеология е свързано движението “Конвергенция”, което довежда на власт Рафаел Калдера, преизбран за президент на Венецуела през 1993 г. Той има една съвременна визия върху обществените отношения, която, независимо че не успява да въплъти в живота, разкрива новите модели на мислене. В политическата

³⁰ Мохамед, М. *От джамията до мултимедиите: Холивуд, ислямът и дигиталната ера в Азия*. В кн. Новият световен ред. С., 1999, с. 69.

³¹ *Politica*, 14. 9.1988

³² Латинская Америка, 1995. N 6, с.30

концепция на християн-демократите е поставен човекът. Това е нов момент в управлението след години на терор и обезценяване на човешкия живот. “Нашата концепция, не се задоволява с материалното, тя въздига духовното като позитивно начало, стимулиращо стремежите на човека към по-добра съдба” твърди Р. Калдера³³. “Щом възприемаме човека като разумно и свободно създание, ние смятаме, че именно разумът и свободата му придават качества, които го правят неподвластен на закона на числата. Даже 99,9 процента от гражданите, на която и да е страна, не би трябвало да имат възможност да санкционират останалия един процент. За нас основна ценност е човекът. Ето защо достойнството на човешката личност е в центъра на всички наши грижи”³⁴. В теоретичните разработки на президента е поставен акцентът върху личния избор и отговорността на политическия лидер, когато управлява милиони хора.

Християндемократическата идея разглежда политиката като “подчинена на нравствените норми”. Тя не приема двойствеността в прагматичната политика, при която “всичко се решава по съображения за целесъобразност, а моралът - норма за извършване на едно или друго по съвест, в тясно личния интимен свят, се възприема като нямащ нищо общо с постъпките на хората в обществения живот”³⁵. Акцентът върху моралните аспекти в политиката е връщане към идеалите на Освободителя и показва промените в масовото и респективно в политическото съзнание. На пиедестала на демокрацията се поставя уважението и достойнството на човека. Сама по себе си идеята за добродетелите и достойнството на човешката личност обуславя необходимостта от постоянен диалог между правителството, избрано от народа и народа, за когото работи правителството.

Дали У. Чавес продължава тази тенденция във Венецуела или се крие зад по-съвършени популистки лозунги, времето ще покаже. Факт е обаче, че абстрактната демокрация, в която всички са свободни и щастливи не е реализирана. В реалността теориите се разминават, защото хората не са идеални. Те са “венец на творението” само в мечтите си. Властта често се упражнява в рамките на познатия двойствен морал. Независимо от идеалите, лидерите управляват с личните си достойнства и недостатъци. Корупцията е проблем преди всичко на личните качества на лидерите. Затова програмите за изкореняване на кражбите са неефективни - те не могат да задължат индивида да се промени. Историята е доказала, че външни обстоятелства не могат да заставят хората да променят своя вътрешен морален кодекс, ако решението не е личен избор. Моралът обаче няма да престане да бъде регулатор

³³ Калдера, Р. Християн-демократията. Позиция и дееспособност, С., 1993 г., с. 81.

³⁴ Пак там, с. 82.

³⁵ Пак там с. 83.

на човешките взаимоотношения, иначе липсата на коректив ще превърне обществото в джунгла.

Затова трябва да разбираме и крайностите в протестите на латиноамериканските лидери. Може да не ни харесва недипломатичният език или червената риза на Уго Чавес, но той се осмелява да се противопостави на един ред, който за сега не е доказал изцяло преимуществата си в Латинска Америка. За У. Чавес новият световен ред е “демокрация на елита”, която “се налага с нахлувания, агресия и бомби”³⁶. Едно истинско демократично общество би трябвало да използва силата на дипломацията, вместо силата на оръжието. Лозунгите за “поход срещу неолиберализма” едва ли са най-добрия начин да се противостои на “новия световен ред”, но те показват позиция, а не раболепие. По този повод известният писател Марио Бенедети пише: “Когато стана дезинтеграцията на Съветския съюз всички решиха, че реалният социализъм в Европа търпи поражение. Но когато капитализмът и неолиберализмът претърпяха поражение в “третия свят”, никой не постави под съмнение ефективността им в останалата част на света”³⁷. Поради историческите обстоятелства несправедливостта още дълго се възприема като диктат на силния. Справедливостта обаче трябва да е решение на мъдрия.

Лидерите имат нова роля в съвременната история и от тяхното лично присъствие зависят съдбините на много народи. Завръщането на левите в Никарагуа става с шокиращата новина, че Национално-либералната партия (Partido Liberal Nacionalista - PLN) се коалира за президентските избори с Националистическата либерална партия. Тя е оглавявана от Константин Веласкес и обединява привържениците на бившия диктатор Анастасио Сомоса, войната срещу когото отнема над 75 хиляди живота в края на 80-те години на XX век. Дали жестоката цена на революциите в страните от Латинска Америка довежда до девалвация на идеалите или е последен опит да се спаси държавата. Според К. Веласкес Фронтът Сандино е “единствената истинска сила, способна да даде тласък на развитието на страната”³⁸. Даниел Ортега обяснява решението си за странното обединение като акт “в името на националното съгласие и примирение”. Възможно е това решение да е най-после превес на един морален избор над партийните пристрастия.

Ситуацията в Никарагуа още веднъж демонстрира различните гледни точки на “богатите” и “бедните” върху едни и същи ценности – неолибералните. След 16 години неуспешни неолиберални експерименти, Никарагуа продължава да е в

³⁶ <http://www.tiwy.com/read>

³⁷ La Epoca. 19. II. 1993.

³⁸ <http://www.tiwy.com/leer.phtml?id=3791&mode=print>

дълбока икономическа и социална криза. Въпреки това американският президент Джордж Буш заявява, че ще подкрепи новоизбраният президент само ако се убеди, че “новото правителство се придържа към неолибералните ценности”³⁹. На официалната среща с посланиците в Манагуа, Даниел Ортега споделя в речта си, че не вижда къде са преимуществата и изгодите на неолибералната политика. Никарагуа си остава бедна страна “въпреки пропагандистите на неолибералния модел, който трябваше да победи глада и нищетата, да даде на всички достъп до образование и здравеопазване и независимо, че правителствата са изпълнявали всички указания на международните финансови институции”. “Свободният пазар не е справедлив, в него царят законите на джунглата, където побеждава по-силният. Предишните правителства оставиха страната напълно разорена и не бяха нужни нито куршуми, нито танкове, нито самолети“ твърди Д. Ортега⁴⁰. Именно шестнадесетгодишният неуспех на неолибералния проект в Никарагуа заставя новото правителство да преразгледа досегашния икономически курс на страната и тя да се кооперира с държави като Боливия, Куба, Венецуела, да подкрепи Боливарианската инициатива (ALBA) и да се противопостави на “свободната инициатива (ALCA), налагана на континента от САЩ”⁴¹.

Тези различни гледни точки и оценки за неолиберализма в Латинска Америка са акцент в речта на президента Уго Чавес на VI Сесия на ООН през септември 2005 г. в Ню Йорк: Неолиберализмът, налаган с Вашингтонската инициатива увеличава нищетата, неравенството, безкрайните трагедии на народа на този континент⁴². Сложната дилема - “сътрудничеството” или “експлоатацията” на транснационалните и националните капитали продължава да формира различни интереси между развити и развиващи се държави и различни стратегии за тяхното реализиране.

Да припомним, че именно поглъщането на националните икономики от ТНК и невъзможността на правителствата да им се противопоставят икономически, финансово или политически довежда до национализациите на местните ресурси през 70-те години, което от своя страна намалява рязко външните инвестиции и срива отново вътрешните пазари. Националистическото революционно движение в Боливия, перонисткото в Аржентина, християн-демократите в Чили, демократичните сили в Уругвай, Венецуела, Перу, Гренада, Коста Рика, Колумбия, Ямайка, всички те правят опити да внедрят “трети път” или “лява” идея, но не “капитализъм”. Горчивият опит доказва, че абсолютизацията нито на социалистическите, нито на

³⁹ <http://www.tiwy.com/leer.phtml?id=4035&mode=print>

⁴⁰ <http://www.tiwy.com/leer.phtml?id=4035&mode=print>

⁴¹ *ibid.*

⁴² Реч на президента на боливарианска Република Венецуела, Уго Чавес Фриас на 60 Сесия на ООН, 15 септември, 2005. <http://www.tiwy.com/leer>

транснационалните идеи са реален път на развитие, който да доведе до повишаване на жизнения стандарт на населението.

Модернизацията на местните икономики доказва необходимостта от държавата и повишаване на нейната роля в демократичния процес. В същото време неолибералните програми пропагандират елиминирането на държавните функции. Историческият опит показва, че за да не се гледа на неолибералните програми в развиващите се държави като на пазарен тероризъм, крайно време е ООН да влезе в ролята си на координатор и посредник в преразглеждането на методите и формите на сегашния световен ред и да съдейства в разработването на една нова концепция за “след-демократичния” модел. Както отбелязват латиноамериканските икономисти, въпросът за свободния пазар се състои не в даването на “рибката”, а в даването на “кукичката”. Действащата демокрация трябва да отговори на въпрос как икономиките на развиващите се държави да създават нови и стабилни работни места.

Основният дискурс за отговорността на богатите за бедността в развиващите се държави също показва две диаметрално противоположни гледни точки. От една страна, днешните богати не могат да бъдат виновни за политиката на миналите правителства, а слабите “не могат да задължат силните да бъдат справедливи към тях”, още по-малко да ги накарат да променят условията на съществуващия световен ред, за да живеят в сътрудничество или за да създадат един свят на “социално подпомагане”⁴³. Богатите смятат, че благотворителността им към Юга ги оневинява, независимо какви са резултатите от тези помощи; и “не съществува ефективна световна власт, която да ги накара да изпълнят някакви морални задължения, като ги превърне в политика”⁴⁴. От друга страна, исторически факт е, че причините за бедността в новия световен ред са създадени в Стария световен ред. Според законите, формиращи свободния пазар, големите печалби винаги ще преливат в джоба на онзи, който има повече. И само неговата добра воля може да промени нещата.

Преразпределението на печалбите от глобалния пазар също е морален избор, при това не на абстрактни институции, а на конкретни личности. На тяхната добра воля са оставени развиващите се държави – дали да получат и колко нови технологии, нови заеми, нови възможности.

Надеждите, възлагани на модернизацията на Мексико, на новите договори със САЩ, МВФ и Световната банка, които в новото хилядолетие трябва да доведат страната до един нов неолиберален рай търпят крах. Уилям Клайн отбелязва в сп.

⁴³ виж подробно : Джеймс Е. Дуърти, Робърт Л. Пфалцграф-младши, *Теории за международните отношения*, втора част, стр.173-178.

⁴⁴ Пак там , стр.173-178.

“Економист”, че кризата е причинена от “взривоопасна смес” от бягащи капитали зад граница, капитали от валутния резерв, огромен държавен дълг в ръцете на чужденците, огромен платежен дефицит и фиксиран курс на песото”⁴⁵. Ситуацията в Мексико потвърждава тенденцията за непредсказуемост в развитието. Благосъстоянието на мексиканците през 2003 г. се оказва по-ниско от нивото на 1981 г. с 10%. Мексико не развива новите технологии, а предимно ги консумира. И тази консумация е зависима от САЩ ⁴⁶. Бъдещето обаче е на производителите на технологии, а не на консуматорите, от това зависят устойчивите темпове на развитие. От степента на интеграцията в новата среда и собствено производство на технологии зависи бъдещето на Мексико.

Понякога, както отбелязва Мишел Сер, “онези, които притежават технологиите и информацията не виждат изключените от света, а схемите център-периферия в един глобален не водят към ефективни анализи, защото статистиките не могат да се тълкуват като “добри” или “лоши”⁴⁷. Решенията на политиците обаче – могат.

Новото хилядолетие показва, че цели групи развиващи се държави остават извън глобалната конкурентна среда; в най-добрия случай те имат достъп до ниши, зони, пазари, области, дадени или разрешени от глобалните гиганти в световната икономика. Глобалното мислене на транснационалните пазарни лъвове не се вписва в мисленето на обикновените хора, не отговаря на техните нужди. Преди глобалното адаптиране към елитите трябва да се реши проблемът с регионалното оцеляване на милиони хора. Латиноамериканските лидери настояват тези въпроси да бъдат подложени на всеобща дискусия в ООН, което я задължава “да престане да бъде просто съвещателен орган без никаква сила да влияе на света”⁴⁸. Проблемите между световният град и световното село съществуват и стават все по-значими.

В този контекст трябва да се разглеждат исканията на много лидери за разбиване на еднополюсния модел на света. Латиноамериканските държави многократно заявяват пред световната общественост желанието си да се преразгледа установената вече многостепенна система на управление. Точно заради това те заявяват своята решимост да извоюват достойно място в новия световен ред, да бъдат равноправни субекти в международните отношения, да търсят свои пътища за развитие и да избират сами бъдещите си съюзници. Докато развитите държави сливат националните си интереси с глобалните,

⁴⁵ Foreign Affairs, juli-august, 1996, p. 95.

⁴⁶ Виж: Propuesta para el uso y aprovechamiento de las tecnologías de la información y las comunicaciones, p. 4. - www.oecd.com...../

⁴⁷ Сер М. *Атлас*, С., 2000л с. 144.

⁴⁸ http://www.tiwy.com/read.phtml? Id=983*mode=print>

латиноамериканските правителства трябва да делят своите - между транснационалните, регионалните, глобалните институции.

Наблюдаваме нова, променяща се пространствена концепция за властта – общността не е “съдържимо” в региона, регионът не е “съдържимо” в държавата нация – следователно, както отбелязва Жан Мари Гуно, малкото решение не произтича от голямото⁴⁹. Действително националната общност вече не е даденост, а въпрос на избор. Човек се ражда в една държава, работи в друга, живее в трета. Политиката вече не може да ръководи функционално интересите му. Латиноамериканският континент много лесно руши пространствата на отделните нации и това дава изключителни предимства на държавите от субрегиона, не само заради общия език, да се обединяват в икономически съюзи и блокове. На тази база исканията на много лидери за формирането на субконтинента в отделен център на икономическа и дори политическа власт имат своите основания. Регионалните ценности са добра основа на латиноамериканските държави за формиране на общи цели и преживяване на обща съдба. Те са много по-реални, отколкото “глобалните” ценности от североамерикански тип.

Класическата политика се гради върху солиден национален интерес. Изкуствената уравниловка на интереси в субрегиона не води до ускоряване на демокрацията. Регионалната политика има много по-големи възможности да защити латиноамериканските интереси, отколкото глобалната. Затова лидерите на субрегиона търсят свои форми за икономическо сътрудничество. През ноември 2005 г. президентът на Аржентина, Нестор Кирчнер отбелязва, че интеграцията може да стане реалност и държавите предприемат “мерки за ликвидиране на диспропорциите в развитието на латиноамериканските държави”. Страните искат да формират единно пространство и вече създават свой общ пазар, който да задоволява техните потребности. Бразилия и Аржентина са заинтересовани от интеграция със страните от Азиатско-Тихоокеанския регион. Централна Америка, особено след победата на Фелипе Калдерон в Мексико, се надява интеграцията на държавите, разположени по крайбрежието на Тихия океан - от Мексико до Чили, да стане факт.

Самостоятелните регионални инициативи са опит за разграничаване на латиноамериканските от глобалните интереси, независимо дали начините на защита се смятат за приемливи или неприемливи от развитите държави и преди всичко от Белия дом. Латиноамериканските народи определено предпочитат да изживеят своята история. Когато изпреварващите икономически отношения – неолиберални

⁴⁹ Гуно, Жан-Мари. *Крайт на демокрацията*. С. 1997, с. 37.

или глобални се случват в държави, които нямат демократично мислещи граждани, резултатите са непредвидими. Всеки народ трябва да преживее своя “социализъм” и на базата на своя опит да избира своето бъдеще.

Съвременната история на Латинска Америка показва, че концепцията за икономически ръст, основан на моделите на индустриализация и потребление е в криза. Техническият прогрес през изминалите десетилетия не се съгласува със социалния прогрес. Управлението на външният дълг може да стане ефективно едва тогава, когато международните икономически отношения се преустроят, съобразно преосмисляните ценности на съвременната цивилизация в началото на XXI век.

Зад цифрите се намират съдбите на човешки същества и само тяхното благополучие оправдава развитието на обществото. Глобализацията ни позволява да разберем цивилизацията като единен биологичен организъм. Деформациите в една нейна част, неминуемо ще се отразят и на други нейни части. Ако съвременното общество успее да преосмисли интелектуалните си ограничения, може да открие пътя към едно истинско прогресивно развитие.

Развиващите се държави нямат възможности да участват с равни възможности в глобалния пазар. Те обаче имат възможност, на базата на недоволството от увеличаващата се бедност, кризи и насилие, да поставят на дневен ред въпроса за характера на глобалния икономически модел. От отговора дали се хуманизира или дехуманизира развитието ни, се определя характерът на днешния етап от развитието на човечеството. Важно е да знаем каква роля играе факторът разумност в международните отношения при сблъсъка на различни интереси. Новите лица в Латинска Америка демонстрират ново отношение и съпричастност към глобалните проблеми на човечеството и показват процеса на нарастване на субективния фактор в историята. От степента на осъзнаване и поемане на отговорност за последствията от действията, зависи бъдещето на собственото ни оцеляване. -

Ceresole N., *Caudillo, Ejercito, Pueblo*. Цум. по: *Bulletin of Latin American Research. Journal of the Society for Latin American Studies*. Oxford, Vol. 21, N 2, April 2002

Ellner Steve, *Globalization, macro-economical policies and Latin American democracies*, Foreign Relations Inc., Washington, 2002

Esping-Andersen G. (ed.), *Welfare States in Transition. National Adaptation in Global Economy*, SAGE Publications, 1996

Jaguaribe H. et. all., *Brasil. Reforma on coas*. Rio de Janeiro, 1990

James Petras, Henry Veltmeyer, 'Latin America Between the Partition and the Revolution', *Argentina in the Claws of the Globalization*, Kalkedon Publishing House, Eudeba, 2006

Kingstone Peter, *The limits of democratization and development in Latin America*, *Latin American Research Review* Vol.41, No.1, New York, 2006

Lowenthal Abraham F., *Rediscovering Latin America*, Foreign Relations Inc., Washington, 2004

Polanyi Karl, *The Great transformation*, Copyright 1944, First Beacon Paperback, ed. 1957.

Sanches Parga J. *Ecuador en el engranaje neoliberal*. Nueva sociedad. San Jose, 1993.

Пенчева Елеонора, *Шансовете на демокрацията в Латинска Америка*, Лук, второ допълнено издание, София, 2006